

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ
КУЛЬТУРИ ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО**

Кафедра економіки та менеджменту

Гуль І.Г

**НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА ТА ОЦІНКА ЇЇ
РЕЗУЛЬТАТІВ**

Лекція з навчальної дисципліни
«ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ»

Для студентів спеціальності 241 Готельно-ресторанна справа

«ЗАТВЕРДЖЕНО»
на засіданні кафедри економіки
та менеджменту
«__» _____ 201__ р. протокол №__
Зав. каф. _____ Н.Ф. Павленчик

Тема 9. НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА ТА ОЦІНКА ЇЇ РЕЗУЛЬТАТІВ

План

- 9.1. Національна економіка як об'єкт макроекономічного аналізу**
- 9.2. Національний продукт та проблеми його виміру. Система національного рахівництва**
- 9.3. Валовий внутрішній продукт. Національний дохід. Національне багатство**
- 9.4. Ефективність національної економіки та її показники**
- 9.5. Тіньова економіка**

9.1. Національна економіка як об'єкт макроекономічного аналізу

Національна економіка — це сукупність усіх економічних суб'єктів і зв'язків між ними, яка сформувалася і розвивається на рівні країни як цілісна система.

Національна економіка як системне утворення має складну структуру, кожен вид якої характеризується усталеними кількісними співвідношеннями (пропорціями) між елементами. У її структурі увагу здебільшого привертають такі **види структур:**

- галузева;
- територіальна;
- інституційна;
- відтворювальна.

Галузь — це умовне поняття, яким прийнято позначати сукупність підприємств або видів діяльності, що спеціалізуються на виготовленні однакової чи подібної продукції. **Галузева структура** характеризує співвідношення між окремими галузями господарства країни, наприклад, між добувною та обробною промисловістю, між сільським господарством та промисловістю.

Територіальна структура дає інформацію про співвідношення окремих регіонів, областей у розміщенні виробничого потенціалу країни, виробництві національного продукту, розподілі інвестицій тощо.

Інституційна структура національної економіки вказує на те, яку частку займають, наприклад, у загальному виробництві та забезпеченні зайнятості такі сектори, як державний і приватний, корпоративний і некорпоративний, виробничий сектор і сектор послуг; яка частка в обігу цінних паперів припадає на організований (біржовий) і неорганізований фондові ринки.

Відтворювальна структура економіки країни стосується пропорцій між елементами національного продукту в ході його виробництва, розподілу, обміну та споживання, наприклад, між обсягами споживання та заощаджень, між сукупним попитом і сукупною пропозицією, між товарною і грошовою масами.

Макроекономічні моделі зводяться головним чином до сфери безпосереднього виробництва та ринкових моделей економічної рівноваги.

Економічна рівновага у найбільш загальному вигляді — це рівновага між виробництвом і споживанням життєвих благ. У ринковій економіці ця рівновага набуває специфічної форми: *на мікрорівні* як рівновага між попитом і пропозицією окремого товару, *на макрорівні* як рівновага між попитом і пропозицією на усіх взаємопов'язаних ринках країни.

Принципову можливість досягнення загальної економічної рівноваги за умов досконалої ринкової конкуренції математично довів французький економіст-математик *Леон Вальрас (1834-1910)*. Побудована ним у вигляді системи рівнянь макроекономічна модель показує, що якщо усі ринки, окрім одного, перебувають у стані рівноваги, то урівноваженим буде й останній ринок. Таким у його моделі виступає ринок грошей.

У формалізованому вигляді закон Вальраса має такий вигляд:

$$\sum_{i=1}^{n+1} P_i S_i = \sum_{i=1}^{n+1} P_i D_i$$

де $P_i S_i$ — пропозиція i -го товару;

$P_i D_i$ — попит на i -й товар;

n — кількість товару, а гроші виступають як $n + 1$ товар.

Модель загальної економічної рівноваги Вальраса характеризує ідеальний (нетиповий) стан національної економіки, до якого вона прагне.

9.2. Національний продукт та проблеми його виміру. Система національного рахівництва

Як відомо, для успішної підприємницької діяльності власник фірми має потурбуватися про забезпечення належного бухгалтерського обліку, який би оперативно фіксував усі господарські витрати, отримані результати й доходи, даючи тим самим необхідну інформацію для прийняття управлінських рішень.

Обрахування статистичних показників функціонування національної економіки обумовлюється необхідністю:

- оцінки реального стану національного господарства, його структури та динаміки;
- прогнозування економічного і соціального розвитку країни;
- розробки реалістичної економічної політики уряду, адекватного застосування інструментів макроекономічного регулювання;
- порівняння досягнутих рівнів економічного розвитку і життя населення різних країн;
- прийняття інвестиційних рішень, передусім стосовно довгострокових капіталовкладень у розвиток виробництва.

У чому полягає проблематичність визначення результативних макроекономічних показників, або національного продукту?

По-перше, проблема виміру національного продукту пов'язана із тим, що національна економіка представлена великою множиною (сотнями тисяч, мільйонами) господарюючих суб'єктів, які до того ж мають функціональну

специфіку: одні виробляють, другі лише торгують, треті надають різного роду послуги: фінансові, аудиторські, консалтингові, рекламні, реєстраційні, депозитарні тощо.

По-друге, проблема виміру національного продукту пов'язана також із тим, що практично не існує жодного продукту, який би виготовляла якась фірма абсолютно самостійно, починаючи від видобутку сировини і закінчуючи готовим виробом.

Національний продукт — це агрегований (укрупнений) показник всього обсягу продукції, виробленої різними галузями національної економіки за певний проміжок часу.

Відомі два способи виміру національного продукту:

- 1) система балансу народного господарства;
- 2) система національних рахунків.

Система балансу народного господарства — це сукупність показників, яка у зведеному вигляді відображає основні пропорції у виробництві та розподілі сукупного (валового) суспільного продукту.

Ця система обрахування національного продукту, що використовувалася у колишніх соціалістичних країнах, появилася у 1950-х рр. на основі марксистських уявлень про суспільний продукт. Вона *базувалася на таких принципах*:

- 1) вона виходила із марксистського постулату про розмежування продуктивної й непродуктивної праці, згідно з яким поняття «виробництво» трактувалося звужено — як процес створення лише матеріальних благ;
- 2) вона нехтувала фактом проміжного споживання у системі суспільного поділу праці, складаючи докупі вартість кінцевої і проміжної продукції, штучно роздуваючи тим самим величину сукупного суспільного продукту;
- 3) вона фактично фіксувала обсяг виробленої, а не реалізованої, продукції.

Країни з ринковою економікою і демократичним політичним устроєм використовують інший спосіб виміру національного продукту — систему національних рахунків.

Система національних рахунків (СНР) — це сукупність взаємопов'язаних рахунків (балансових таблиць), які розкривають результати та структуру національної економіки у відповідності з макроекономічною теорією.

СНР як міжнародний стандарт ведення національного рахівництва стала запроваджуватися під егідою ООН з 1953 р. Її поява у цей час була зумовлена збігом обставин, зокрема:

- усвідомленням необхідності мати найбільш загальне кількісне уявлення про стан справ в економіці у зв'язку із розширенням прерогатив держави, яка відповідає за економічний порядок та розвиток країни;
- швидким розвитком економічних зв'язків між країнами, міжнародним рухом капіталів;
- необхідністю щорічного підведення підсумків економічного і соціального розвитку країн — учасниць ООН та здійснення міжнародних співставлень;
- розвитком статистики як науки;
- впливом теорії Кейнса, яка підвела теоретичну основу під системи рахівництва у західних країнах.

Система національних рахунків ***ґрунтується на таких основних принципах:***

- 1) продуктивною вважається будь-яка економічна діяльність, яка приносить дохід її суб'єкту;
- 2) обраховується лише вартість кінцевої (готової) продукції і виключається при цьому вартість проміжного споживання, аби усунути так званий повторний рахунок;
- 3) у її методологію закладено як вихідний той принцип класичної економічної школи, згідно з яким пропозиція створює відповідний їй попит, тобто вартість національного продукту (виражена через витрати факторів виробництва) дорівнює грошовим доходам, одержаним усіма учасниками його створення (власниками факторів виробництва).

9.3. Валовий внутрішній продукт. Національний дохід. Національне багатство

Основним результативним показником функціонування національної економіки, згідно з останнім (переробленим) варіантом СНР 1993 р., слугує валовий внутрішній продукт.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) — це ринкова вартість усіх кінцевих товарів і послуг, вироблених усередині країни за певний період часу (наприклад, за місяць чи рік).

Під **кінцевими товарами й послугами** розуміється готова продукція, яка покидає процес виробництва як така, що придатна для задоволення потреб кінцевих споживачів.

Проміжний продукт — це товари й послуги, які не покидають виробничий процес, а лише переходять від одних виробників (підприємств) до інших.

У систему національного рахівництва закладено три рівнозначних **методи обчислення ВВП:**

- 1) за виробництвом (виробничий метод);
- 2) за витратами (метод кінцевого використання);
- 3) за доходами (розподільчий метод).

Виробничий метод розрахунку ВВП — це обчислення обсягу національного продукту за сумою доданих вартостей усіх суб'єктів господарювання, розташованих на території держави, незалежно від їх національності.

Вартість (ціна) товару = Перенесена вартість + Додана вартість.

Додана вартість — це та частина вартості товару, що виражає безпосередній внесок конкретного виробника у загальний процес створення готового продукту.

Величина доданої вартості суб'єкта господарювання розраховується як різниця між його валовим доходом (виручкою) та усіма матеріальними витратами на виробництво й реалізацію продукції (перенесеною вартістю).

Метод кінцевого використання — це обчислення обсягу національного продукту за сумою грошових витрат споживачів кінцевої продукції.

Споживачами кінцевої продукції виступають:

- домогосподарства;
- підприємці;
- держава (в особі установ, організацій і підприємств, які належать державним та місцевим органам влади);
- закордон (враховується як різниця між товарним експортом та імпортом).

Розрахунок ВВП за методом кінцевого використання можна зобразити такою формулою:

$$ВВП = C + I + G + NE,$$

де C — споживчі витрати домогосподарств; I — інвестиційні витрати підприємців; G — державні закупівлі; NE — чистий експорт (різниця між експортом та імпортом).

Розподільчий метод розрахунку ВВП — це обчислення обсягу національного продукту за сумою факторних доходів, тобто первинних доходів, одержаних усіма учасниками його виробництва.

Цей метод розрахунку ВВП передається наступною формулою:

$$ВВП = A + W + P + i + r + T_n$$

де A — амортизаційні відрахування; W — заробітна плата з соціальними відрахуваннями у централізовані фонди; P — прибуток (прибутки корпорацій і доходи власників некорпоративного бізнесу); i — процент; r — рентні доходи власників майна; T_n — непрямі податки (податок на додану вартість, акцизні і митні збори, податок на майно, ліцензійні платежі).

Потрібно розмежовувати номінальну і реальну величини ВВП.

Номінальний ВВП — це ВВП, обчислений у поточних ринкових, або фактичних, цінах.

Реальний ВВП — це номінальний ВВП, скоригований на індекс цін, тобто обчислений у незмінних, або базисних, цінах.

$$\text{Реальний ВВП} = \frac{\text{Номінальний ВВП}}{\text{Індекс цін}}$$

Індекс цін — це співвідношення середнього рівня цін даного періоду до середнього рівня цін базисного періоду.

Індекс цін, який беруть для коригування номінального ВВП, тобто перерахунку його у незмінні (базисні) ціни, називають **дефлятором ВВП**. Реальний ВВП, розрахований із допомогою дефлятора, характеризує реальний, себто фізичний (кількісний), обсяг виробництва в країні. Обчислення реального ВВП має першорядне значення при оцінці темпів росту національної економіки.

Національний дохід, або дохід нації — це сукупність усіх доходів, отриманих господарюючими суб'єктами від використання національних економічних ресурсів як усередині країни, так і за її межами. Цей показник відображає міру участі (частку) кожного власника ресурсу в національному виробництві.

На відмінну від ВВП, національний дохід статистично обраховується не за територіальною, а за національною ознакою.

Національне багатство — це сукупність матеріальних і нематеріальних благ, нагромаджених і збережених країною на даний час; або, іншими словами, усе те, чим володіє країна сьогодні.

Оцінити цілком національне багатство практично неможливо: *по-перше*, проблематично оцінити реальний стан майна кожного підприємства, а тим паче домогосподарства; *по-друге*, ще важче оцінити розвідані й доступні для використання природні ресурси і, *по-третє*, практично неможливо оцінити нематеріальну складову національного багатства.

Національне багатство характеризує **економічний потенціал країни**, який представлений у ньому виробничим капіталом підприємств, наявними кадрами працівників, спеціалістів та учених. Саме цей потенціал визначає здатність країни сьогодні забезпечити той чи інший рівень виробництва та добробуту населення. Соціально-економічний прогрес країни веде не тільки до збільшення

національного багатства, але й до підвищення у ньому частки нематеріального багатства.

9.4. Ефективність національної економіки та її показники

Результативні макроекономічні показники, головними серед яких є ВВП і національний дохід, дають інформацію про економічний стан країни, її економічні досягнення за рік і коротші відрізки часу (квартали). Проте цих показників самих по собі замало для характеристики ефективності економіки країни в цілому.

Стосовно всієї національної економіки (макроекономіки) розрізняють **два види ефективності:**

1) **економічна ефективність** — характеризує результативність економіки країни в цілому, враховуючи витрати на виробництво національного продукту;

2) **соціальна ефективність** — прямо вказує на досягнутий рівень загального добробуту, ступінь задоволення людських потреб.

Макроекономічна ефективність має багато проявів, оскільки національне господарство є вельми складним за своєю структурою комплексом. Ця ефективність визначається системою різних показників, зокрема: продуктивності суспільної праці, капіталовіддачі і капіталомісткості ВВП, матеріаловіддачі і матеріаломісткості ВВП.

Продуктивність праці в країні показує обсяг ВВП, виробленого одним працюючим або за одну годину. Вона розраховується так:

$$\text{Продуктивність суспільної праці} = \frac{\text{ВВП}}{\text{Кількість праці}}$$

Капіталовіддача в країні показує обсяг ВВП в розрахунку на одиницю основного виробничого капіталу у даному році.

$$\text{Капіталовіддача} = \frac{\text{ВВП}}{\text{Вартість основного капіталу}}$$

Капіталомісткість, навпаки, показує, скільки основного капіталу витрачає країна на виробництво одиниці ВВП.

$$\text{Капіталомісткість} = \frac{\text{Вартість основного капіталу}}{\text{ВВП}}$$

Матеріаловіддача показує, який обсяг ВВП виробила країна в даному році на одиницю витрачених матеріалів (сировини, матеріалів, палива, енергії).

$$\text{Матеріаловіддача} = \frac{\text{ВВП}}{\text{Вартість матеріалів}}$$

Матеріаломісткість, навпаки, показує, скільки матеріалів витрачає національна економіка на одиницю ВВП.

$$\text{Матеріаломісткість} = \frac{\text{Вартість матеріалів}}{\text{ВВП}}$$

Для характеристики соціальної ефективності національної економіки наразі використовують низку окремих показників, які умовно можна поділити на дві групи: 1) показники рівня життя населення; 2) показники якості життя.

Рівень життя, або суспільного добробуту, — це ступінь забезпеченості людей матеріальними, культурними та духовними благами, необхідними для їх нормального існування.

Основні показники рівня життя населення:

- обсяг ВВП (національного доходу) в розрахунку на душу населення;
- відповідність реального споживання основних продуктів харчування (м'яса, риби, овочів тощо) науково обґрунтованим нормам;
- структура споживання (передусім частка витрат на харчування у сімейному доході);
- середня тривалість життя;
- рівень дитячої смертності;
- середній рівень освіченості;
- забезпеченість сімей житлом;
- рівень (межа) бідності (мінімально допустимий рівень споживання, або прожитковий мінімум).

Якість життя — поняття ширше за рівень життя, бо характеризує не лише рівень матеріального добробуту людини, а й міру її задоволеності комфортом і безпечністю умов життя, можливостями реалізації життєвих планів.

9.5. Тіньова економіка

У наш час реальністю практично кожної національної економіки є та обставина, що певну частку у ній займає так званий тіньовий сектор.

Тіньова економіка — це економічна діяльність, суб'єкти якої уникають офіційного обліку та сплати податків.

За характером діяльності та джерелами доходів зазвичай розрізняють три **види тіньової економіки**:

1) **неформальна економіка** — узаконена (дозволена) економічна діяльність, суб'єкти якої уникають офіційного обліку та мотивують свої дії ситуативною необхідністю фізичного виживання. Це найбільший сегмент тіньової економіки, представлений різноманітними видами дрібного виробництва товарів і послуг (наприклад, музичні чи фотографічні послуги на весільних урочистостях, попутне підвезення пасажирів чи вантажів, репетиторство, виконання ремонтних і будівельних робіт за домовленістю із приватними особами, реалізація продукції з присадибних ділянок на стихійному ринку).

2) **прихована економіка** — легальна економічна діяльність, суб'єктами якої, як правило, є підприємці, котрі заради отримання надприбутків вдаються до різних організаційних і фінансових маніпуляцій (наприклад, штучне дроблення великого бізнесу з розрахунком на отримання податкових преференцій, встановлених державою для малого бізнесу; використання бартерних угод для наживи, неофіційні розрахунки з найманими працівниками, аби «нагріти» державу (так звані конверти). Таку економіку ще називають *«сірою» економікою*, оскільки у ній витрати ще легальні, а доходи нелегальні.

3) **кримінальна економіка** — протиправна (злочинна) діяльність у вигляді фінансових афер, крадіжок, контрабанди, хабарництва, наркобізнесу, сутенерства, рекету, торгівлі людьми тощо. Таку економіку називають *«чорною» економікою*, позаяк у ній нелегальні як доходи, так і витрати.

Головні причини переходу економіки у «тінь»:

- **недосконалість законодавства, передовсім податкового;**

- **корупція у системі державного управління;**
- **суто людські вади** (жадібність, правове невігластво тощо).

Оцінити розміри тіньової економіки доволі проблематично, адже суб'єкти такої діяльності свідомо уникають державного контролю і сплати податків.

Основні методи оцінювання масштабів тіньової економіки:

- **евристичні** — оцінки експертів, опитування населення, вибіркові обстеження;
- **статистичні** — аналіз розбіжностей між статистичними даними, виявлення неврахованої величини ВВП;
- **структурні** — міжгалузеві співставлення, наприклад, виявлення розходження між виробленою та оплаченою електроенергією;
- **спеціальні** — наприклад, фінансовий метод дозволяє провести аналіз фінансової діяльності підприємств, *монетарний* — дослідити у структурі грошової маси частку готівки поза банками.

Негативні наслідки поширення тіньової економіки:

- несплата податків спричиняє фінансові труднощі для держави, змушує її або скорочувати фінансування важливих соціальних, інвестиційних та інших програм, або через запозичення нарощувати борг, який фактично стає додатковим тягарем для платників податків;
- зумовлює макроекономічні диспропорції та структурні перекоси;
- спотворення конкурентного середовища, створення штучних переваг для окремих суб'єктів господарювання підриває основи ринкової економіки;
- збагачення за рахунок несплати податків і зборів призводить до спотворення трудової та дійсно підприємницької мотивації;
- акумульовані тіньовим бізнесом кошти стають джерелом злочинної діяльності, корупції, фальсифікації політичної демократії, тероризму тощо.